

МАЙСТРИ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА

С. КАЧМАРСЬКА

МАРІЯ БАШКИРЦЕВА

(1860-1884)

ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

П Р А Г А

М. Башкирцева. Автопортрет.

С. КАЧМАРСЬКА

МАРІЯ БАШКИРЦЕВА

(1860-1884)

diasporiana.org.ua

ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

П Р А Г А

1 9 2 7

—

*Son nom est immortel et lui comme un flambeau.
Dans les siècles j'entends sa mémoire bènée,
car il a tant proluit son précoce génie,
que tous les arts en deuil p'curent sur son tombeau.*

E. Ducros.

Оригінальне життя Марії Башкирцевої, розвиваючи незвичайно скорим темпом мистецьку особистість, яка, зарисована на тлі наших офіційних мистецьких відносин, зростає від успіху до успіху, збираючи в собі елементи гумору на ніжності елегантного світа, творить новий шляхотний тип.

Творчість Башкирцевої — це аристократичний жест, сіяюча молодість в барвах розцвітла, феєрично ясних, з подихом розкішного саду. Природа, з якої черпала свої творчі сили, колористичні враження, дає їй змогу висловити свою думку з найбільшим смаком та глибоким проявом чуття в кожній хвилині.

Якщо прийняти дату записок, Марія Башкирцева народилася 23 листопаду 1860 р. біля Полтави. Батько її, багатий дворянин був маршалком у Полтаві; мати походила з української, колись татарської, родини Бабаніних, родини дуже шляхотної і старої.

Перші літа молодости прожила Башкирцева на Харківщині у свого діда, багатого дідича, людини високо освіченої, що змолоду служив на Кавказі.

Року 1870 родина Бабаніних-Башкирцевих-Романових виїжджає з України до Флоренції. Відвідує Австрію, Німеччину та Швейцарію, а потім замешкує в Німці. Перебування в тому місті мало великий вплив на молоду Башкирцеву. Живучи в оточенні різноманітного населення, різних клас та типів, вона мала нагоду бачити кожного дня перед собою картину постійного калейдоскопу людей та люксового життя.

Марія Башкирцева вже з наймолодшого віку виявляла талан артистки. Весела п'ятилітня дівчинка, співаючи забавляє гостей в салоні, чарує голосом і виразом, і їй пророкують будучність світової співачки. До своїх домашніх учительок вона не мала великого довіря. Її свободолюбива натура не хотіла підлягати суворим вимогам учительок, які не могли дати їй того, чого вимагали уже тоді її надмірно розвинені здібності. І вже в ранніх молодих літах шукає вона когось, хто б міг їй бути проводарем, хто б міг їй давати вказівки для осягнення її бажань. І вже на тринадцятому році життя вона складає собі програму науки, в яку входить приро-

дознавство, філологія і музика. Ще раніше вчиться малювати у майстра киянина Котарбінського. В чотирнадцять років читає класиків, грецькі та латинські твори та здає іспит зрілості. Потім говорить про модерні імітації, знає Колінса, Дікенса, Шекспіра. Одначе найбільше цінить греків та латинців. Ніяка модерна книжка, яка б захоплююча не була, не мала для неї тої вартості, що згадка про Іліяду або опис знищення Трої.

1872 р. Башкирцева їде до Італії. Відвідує Рим, Неаполь, Флоренцію. В оточенні пам'яток Мікель-Анджело, Тіціана подивляє їх твори з великим ентузіазмом. Очарована грандіозною архітектурою, висловлюється про панування італійського мистецтва над творами інших народів. Вона в захваті від палат Строцці, Пітті, подивляє взнеслі твори, портали, галерії Колізея. Пізнає твори Рубенса, Ван-Дейка, а найбільше захоплюється свіжою та природньою мадоною Мурильо.

Знайомиться зі співаком Фаччіо, який знаходить у неї добрий голос і пророкує їй гарну будучність. Одначе Башкирцева не вдовольняється його оцінкою і їде інкогніто до Вартеля, визначного учителя співу. І той з незвичайним інтересом прийняв появу Башкирцевої, повторив слова Фаччіо, давши zarazом вказівки що-до дальших студій.

Башкирцева славилась своїм походженням і вродою. Про неї говорили в Німці, говорили і в Римі. Цілий свій вік вона перебуває в найбагатших товариствах пишних палат та від; сама жвава та весела, застається завше ніжною постаттю ясної Псіхе, дитям Велеска.

Рим згадує найкраще у своїх пізніших літах. Згадує святого Петра в освітленні соняшних промінів, що дають тіні і ясність такі самі правильні, як архітектонічні лінії стовпів вітваря, соняшних промінів, що з поміччю тіней творять в середині храму з мармору храм із світла. З подорожі до Неаполя пригадує цікаві образи Гвідо Рені, Спаньолето і витривалого Бонавентуру. Потім від на Везувій, Помпею, Кастелламаре та Сорренто.

1876 р. їде на Україну. Перебуває в Полтаві в рідних Гавронцях, де знайомиться з кн. Сергієм Кочубеєм і Гамалією — старим українським шляхтичем.

Башкирцева стихійно любить Україну; рідний нарід і його минулість; з жалем ставиться до царського уряду, до влади, під якою нарід гине: «Бідна земля — але я піду на Русь аж в тій красній землі буде пошана перед людськими правами, аж коли зможе чоловік пожиточний бути.»

М. Башкирцева. Жан та Жак.

Р. 1877 їде до Парижа, де записується до академії Рудольфа Жуліана. На початку провідником її був холодний Робер Флері, але його розважний ідеалізм їй не вистарчає, і на неї пізніше впливає скульптор Сен Марсо, живіший та реалістичний. Його вплив відбився найбільше в «Плачучій Навзікаї». Спочатку займається Башкирцева виключно рисунком, а коли опановує ним, — малює.

Через одинадцять місяців одержує в нагороду золоту медаль, яку їй присудили на конкурсі Лефевр, Бугеро, Булянге і Робер Флері. В 1880 р. виступає на мистецькій виставці вдруге; тут виставляє «Образ молодой дівчини, що читає, Question de divorce Александра Дюма». Через рік виставляє картину твердого рисунку та теплою, повного життя колориту «Майстерня Жуліана». Рівночасно малює «Портрет сестри Діни» — проста, але надзвичайно граціозна композиція.

Здібності Башкирцевої розвивались дуже успішно, і в короткий час праці її зрівнялись з працями учнів академії, які мали за собою техніку кількох років. «Мені здається, що ніхто не любить так всього, як я: мистецтво, музику, малярство, книжки, товариство, сукні, люксус, гомін, тишину, сміх, смуток, меланхолію, любов, холод, сонце, кождорічну температуру, всі атмосферичні зміни, тихі рівнини на Русі і гори в Неаполі». «Закохана у все і подивляю все. Хотіла би все мати, все обнімати, злітися з усім і вмерти... вмерти в знесення за ту послідню таємницю, — кінець всього або початок божества». Із дальших праць Башкирцевої належить згадати студії на вільнім воздуху, як от «Гостина», «Портрет портієрши», «Смерть Орфея». Вона працює також над копіями портретів Рубенса і батька Робера Флері, великого майстра свого часу.

1883 р. виступає під власним іменем і дає картину «Жан та Жак» за яку дістає знов похвалу. В цій композиції представляє двох школярів з нижчої верстви паризького населення. І вже в цій картині виявляється сильний та сміливий талант молодой малярки, який ще більше поглиблюється в чуття в картині «Три сміхи». В жанровій картині «Meeting» малює збори школярів, які, ідучи вулицею, зупинились у важливій розмові. Композиція уложена в чотирикутник, виконана надзвичайно влучно що-до рисунку, а також що-до розположення простору й осіб, вражає найбільше великою рівновагою; образ надзвичайно зацікавив виразом облич персонажів та тонкістю правильних контурів. Того самого року

Башкирцева займає перше місце між французькими майстрами, а «Meeting» і «Осінь», картина в меланхолійному тоні, спричинили великий розголос її імені. Жюліян хвалить талан та успіхи своєї учениці, а часописи, свої і заграничні, пишуть про Башкирцеву з великою похвалою.

1883 р. малює портрет «Парижанка», в якому виявляється вже яскрава індивідуальність, а через рік картину «Лавка на бульварах» з вільним жестом. Потім належить згадати «Святі жінки при Христовім Гробі», де виявляється розрив з академічним малярством. Річ цікава своєю колористикою, намальована з живим виразом свободної думки.

Крім композицій Башкирцева малює портрети своїх родичів та знайомих, муштин та дам. З дальших праць слід згадати жанри, як от «Рибак» «Спляча дівчинка в траві», «Чоловік з козюю», «Мати, що годує дитину», в якій виявляється вплив Бастієна Лепаже, — модерна композиція, що справляє дуже м'яке враження, цікава колористика й технічне виконання.

Слодівання Башкирцевої стати великою співачкою були б здійснилися, але невмолима недуга забрала в неї і гарний голос, і сили. Недуга потрохи де-далі все розвивалась, так що Башкирцева втративши спершу голос, потім тратить потроху слух та зір і через кілька років умірає од сухот на 24-му році життя.

Де-які праці Башкирцевої закупили музеї, як ст Люксембургський — «Meeting» і портрет «Натурщиці», а два пастельові портрети музеї Нерака і Ажана. Перед смертю залишила премію для заслужених митців. Року 1887 з ініціативи голландських артистів улаштовано в Амстердамі виставку її праць, де було до 150 експонатів, картин олійних, рисунків, пастелів та скульптурних студій.

«Ніщо не є так як мистецтво з початку і в своїй найбільшій розвитку» казала Башкирцева. Велика туга за знанням і працею тягнеться непереривною ниткою через ціле її життя. Малі успіхи не задовольняють її ніколи, і вона бажає все більшого удосконалення. А природа була для неї щедрою. Осягнувши перші лаври, Башкирцева іде даліше за своїм ідеалом і каже: «я хочу мати все, що мені бог дозволив, я хочу все знати і все розуміти». Вона змагає до того шляхотного виявлення форми, яке дає їй душевну вартість і насолоду. Башкирцева шукає найтонших нюансів окремого складу тіла, але бажає віддати і вираз душі. І таким глибоким проявом чуття віддає правду, яка сяє у всіх працях молоді ма-

М. Башкирцева. Meeting.

лярки, приймає все нове, знайдене в технічних студіях і піддає його під оцінку свого серця. Форму любить над усе. Переймається впливом нервового Марсо. Цікавиться скульптурою, бажаючи добре опанувати форму. В малюнках виявляє добре опанування барви й рисунок. В першій збільшує ступінь чуття, в другій звязує найтонші нюанси відтінків в одну гармонійну цілість. Духом звернена до молодого; як мистець — не ставиться проти свободи погляду.

Башкирцева — це постать української малярки, якій доля наказала вийти з українських відносин і стати, згідно із своїм вихованням, світовою горожанкою і яка не мала відваги довго перебувати на Україні. Політичний режим тих часів та реакційний гніт на суспільне життя сприяли сильний розмах. «Я вернусь на Україну, казала Башкирцева, але тоді, як уже не буду боятись вигнання».

Незалежна матеріально вона має змогу пізнати найліпшу школу Європи того часу. Перебуваючи і зближаючись з життям у Франції, Італії, Іспанії, вона знайомить українське мистецтво з поступовим Заходом. Башкирцева виростає в оточенні творчості модерних напрямків, які проголошують свободу думки, що потверджує та реалізує мрії минулих днів. Свобода та звільнення од конвенціональних форм дає змогу пізнати свої сили та особистість. Башкирцева могла скорше на Заході познайомитись з новим напрямком мистецької творчості, бо на Україні жилось іще по старому, жилось іще окремим життям зі старими принципами, значно консервативніше, ніж в інших західних країнах, де течії надходили одна за одною з ритмічною поступовістю.

Башкирцева зіставляє свій погляд та спостереження в процесі, що відбувався в творчості того часу. Не менше впливав на неї Бастієн Лепаж, що нові здобутки імпресіонізму переносить на службу думок жанрово-мелодраматичних, яким дає засади натуралізму.

Бастієн Лепаж вклав у молоду душу Башкирцевої багато знання. Цей мистець шляхотного чуття, маляр-поет, твори якого сяють ніжним чуттям, тугою, меланхолійним блиском, який своє чуття ставить вище, ніж природу і її витвори, — домінує над усім і все, домінує у своїм світі, з якого повстають людські призначення. Цей маляр молодости, поезії надає своїм картинам правду, яка пливе з душі широко-серечно. З наближенням до його праць відчуваємо подих життя, свіжості та змогу вглубитись у творчість його генія.

Башкирцева малює, вглублюючись у природу; перейнята нервовим звуком Сен Марсо, підносить його до могутності, але з більшим шладом. Віддаляється від прози, а наближається до ясных легких тонів весни, щоби викристалізувати з життя чари молодости в найсубтильніших рисах. І тим, може, наближається Башкирцева до свого учителя, але Бастієн Лепаж трохи холодніший у барвах, бо вживаючи сірої тіни відбігає від сонячних освітлень та солодких тонів. Башкирцева вставляє особи в декоративне оточення, в якому дає відчуття не лише декоративний вираз і пору року, але життя і спів птахів у природі. Вислів мотиву займає перше місце в картинах, де хоче представити дійсний хід життя. До нас промовляє не цілковитий й вираз малюнку, — сама природа без слів, але вираз особи, яка грає свою роль. Таким зосередженням поезії різниться Башкирцева від Бастієна, який не концентрує уваги в точках картини. У нього розливається поезія в однаковій мірі вислову. Він не дає природі відчуття даного моменту, але малює її весняну та усміхнену навіть в сумних похоронних обрядах.

Однаке сили Бастієна домінують над усім, у представі людських появ, які він окрашує життєвою правдою, і тим являє собою досконалого аналітика. Все, що є гарне, ніжне, поетичне в мистецтві нагадує цього майстра-поета.

Башкирцева подивляє інтелігентність Бастієна: «Бастієн обсяжний у фрази, дотепний як мальовило». У своїм «Meeting'у» Башкирцева наближається до Лепаж; хоч сюжет взятий з природи — дуже звичайний. В інших працях студіює себе, вибирає мотиви, про які ніхто їй не говорив. У «Святих жінках» малює так зрозуміло вираз обличчя, з глибоким перейняттям болю, в яким після внутрішніх страждань настає отупіння, холод, а нарешті байдужість в терпінні.

Індивідуальність Башкирцевої розвивалась скорим темпом, в піднесенню духа, все молодого, повного сил. Праці Башкирцевої не дають нічого частинно, а пердставляють все як цілість, дають картини розуміння всього чительним обсягом чи то з самої природи, чи з чисто народного життя.

І хто знає скільки б іще слави принесла ця малярка своїй рідній землі, яку так щиро любила, але її слова: «я повернусь на Україну, як вже буде свобода» не сповнились, бо невмолима недуга, забравши рано її сили й здоров'я поклала молодий талан у могилу ще в той час, нім сонце засвітило на Україні.

Прага 16 травня 1927.

Майстерня М. Башкирцевої з її працями.

ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ.

СЕРІЯ:

МАЙСТРИ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА

- М. Башкирцева* — С. Качмарської.
Д. Безперчий — Д. Антоновича.
Т. Бойчук — Д. Антоновича.
С. Васильківський — М. Рутковського.
П. Левченко — М. Павленка.
О. Мурашко — Д. Антоновича.
І. Похитонів — М. Рутковського.
М. Сосенко — І. Свенціцького.
Я. Станиславський — Д. Антоновича.

Кожен випуск коштує 0.15 дол. з пересилкою.

Адреса:

Е. Wyrowuj, Praha XII., 1296.

Československo.